

Resenären som aldrig kom fram

Hemlöshetstemat i klassresenärens berättelse

ÅSA ANDERSSON, fil.dr, idéhistoriker vid institutionen för historiska studier, Umeå universitet. Till hennes forskningsområden hör vårdens och medicinens idéhistoria. För närvarande forskar hon om synen på åldrande och äldre inom svensk 1900-talsmedicin. Forskningen bedrivs inom ramen för det tvärvetenskapliga programmet "Åldrande och livsvillkor".

HILDUR KALMAN, fil.dr, vetenskapsteoretiker vid Umeå universitet. Till hennes forskningsområden hör vetande, kunskande, tillit, respekt, värdighet och feministisk filosofi. Nyligt publicerat är två kapitel: "Kunskap och kunnigt handlande", samt "Kunskap och samhälle" i antologin Kunskap i socialt arbete (Natur & Kultur 2006).

[...] det finns ingen bas, det finns ingen grund att stå på när man en gång givit sig av, tankar som jag vet kommer hålla mig vaken i natt: att inte höra hemma här heller, att inte höra hemma någonstans, att ha lättat från ett sammanhang och ympats in i ett annat med en ympskåra som aldrig vill läka [...]¹

I ovanstående citat reflekterar det medelålders berättarjaget Johan i romanen *Underdog* kring sin egen klassresa. Han sitter ensam mitt i natten och funderar över om hans färd från rejält men penning-skralt arbetarhem till "betongröv i medelklassen" varit värd sitt pris. Mest av allt lider han av känslan av att inte höra hemma någonstans, av att vara hemlös. Formuleringarna i citatet fångar på många sätt det hemlöshetstema som är vanligt förekommande i många klassrese-skildringar. Känslan av att inte höra hemma någonstans, av att aldrig landa i den nya samhällsklassen tycks vara mycket vanlig bland klassresenärer. I den här artikeln vill vi problematisera berättelsen om klassresan, närmare bestämt upplevelsen av att inte tillhöra den nya sociala klassen, av att inte ha kommit fram. Denna hemlöshetskänsla tycks odlas i det utrymme som uppstår mellan en positiv värdering och idealisering av det man kommer från, arbetarklassen, och en negativ värdering av det man numera tillhör, nämligen medelklassen. De känslor av osäkerhet och utanförskap som beskrivs signalerar samtidigt att man förhåller sig till den norm som medelklassen utgör.

Upplevelsen av att inte riktigt komma fram, att i någon mening vara hemlös, har kommit att bli ett av klassreseberättelsens kännetecken. Sociologen Mats Trondman framställer klassresenärernas utanförskap i följande ordalag:

Deras liv skiljer sig alltmer från det liv som präglade ursprungsmiljön i arbetarklassen. De kan inte heller fullt ut känna sig hemma och praktisera ett oflekterat medlemskap i den nya världen. Samtidigt som de starkare än någonsin upplever klassamhället och åtskillnaden mellan den gamla och nya världen känner de sig inte fullt ut höra hemma i någon klass eller social grupp.²

En liknande beskrivning av klassresenärens dilemma finner man i boken *Klassresan*. Här sägs klassresenärens kännetecken vara att man inte hör hemma där man har sitt ursprung och inte heller där man nu befinner sig. Det talas till och med i termer av exil.³

Generellt sett verkar man vara överens om att resan har ägt rum, även om man upplever ett utanförskap. Märkligt nog tycks dock utanförskapet – både i relation till ursprunget och till den nya klassen – vara något klassresenärerna gärna behåller och artikulerar. Hos idéhistorikern och författaren Ronny Ambjörnsson finns några rader som kan illustrera utanförskapet i berättelsen om klassresan. Han skriver "[i] arbetarklassen rådde jantelagen. Tro inte att du är någon, gör dig inte märkvärdig och, framför allt, visa inte upp dig, det är ett vi som gäller, inte ett du! I medelklassen var idealet det motsatta. Utmärk dig! [...] Räck upp handen!"⁴ I citatet formuleras inte bara ett utanförskap utan även en upplevd motsättning mellan det nya jaget och den ursprungliga gemenskapen. Här tycks berättelsen om klassresan finna en plats. Den blir en manifestation av just det som hemlöshetstemat samtidigt ifrågasätter. Å ena sidan är det arbetarklassens berättelse om en gemensam identitet och ett gemensamt ursprung. Å andra sidan är det den borgerliga kulturens individ som artikulerar sig, träder fram och berättar om den på egen hand brutna vägen. Resenären har med andra

ord räckt upp handen, utmärkt sig, och borde därmed ha kommit fram. Redan detta att fatta pennan eller att formulera orden kring klassresan är mycket riktigt något som journalisten Birgit Munkhammar, men även Ambjörnsson, nämner som tecken på att resenären fjärmat sig från arbetarklassen och blivit medelklass.⁵

Den klassreseberättelse som idag är gällande finner man i akademiska avhandlingar och texter, i självbiografier och som det inledande citatet vittnar om, inom skönlitteraturen. Upplevelserna hos klassresenärerna påminner rätt så mycket om varandra. Idéhistorikern Kjell Jonsson sammanfattar klassreseskildringarnas gemensamma drag i termer av rotlöshet, osäkerhet, kluvna identiteter, hemlöshet, dåligt självförtroende, skam, förödmjukelse och hjälplöshet.

Barndomen däremot beskrivs ofta som bestående av gemenskap och sammanhållning.⁶ Dessa drag går att finna i senare decenniers beskrivningar av klassresan. Vi syftar här exempelvis på Ronny Ambjörnssons *Mitt förnamn är Ronny*, Anne-lie Jordahls *Klass – är du fin nog?*, Kari Molin och Britt Ågrens *Klassresan*, Mats Trondmans *Bilden av en klassresa* och Ivar Lo-Johanssons *Författaren*.⁷ Dessa exempel kan i varierande grad sägas bekräfta en slags nutida norm för hur en klassreseberättelse ska se ut. Frågan är dock om inte tanken om hemlöshet bör problematiseras.

Det finns en reell klassproblematik i samhället som bl.a. yttrar sig i social snedrekrytering till högre utbildning,⁸ och helt uppenbart finns en problematik med att förflytta sig mellan klasser. Ibland finns även svårigheter med att ha en subjektiv klassidentitet som skiljer sig från den objektiva klasstillhörigheten. Vi ifrågasätter alltså *inte* de erfarenheter som

kommer till uttryck i klassresenärernas berättelser. Vi kommer emellertid att beröra den maktproblematik vi menar kan följa av en klassresenärs upplevelse av att aldrig ha kommit fram.

POSITIVA OCH NEGATIVA GENERALISERINGAR

Ett relativt vanligt förekommande drag i klassreseberättelsen är att den tecknas mot bakgrund av generaliseringar, både om den egna klassen och om den klass man kliver in i. Man problematiserar inte det man vuxit upp i och detta framstår som "normalt". Det nya framstår som främmande särskilt när egna insocialiserade regler inte tycks fungera.

Intressanta exempel på föreställningar om både arbetarklass och medelklass finner man i journalisten Annelie Jordahls *Klass är du fin nog?* Jordahl beskriver hur klasskillnader manifesterar sig i språk, utbildning, boende, bordsskick och smak. Som exempel på klassmarkör nämner hon hur en "borgerlig rituell finmiddag" väcker social osäkerhet hos en från arbetarklassen.⁹ I sammanhanget framstår det som om Jordahl utgår ifrån att ritualer är något som enbart finns hos de andra, i en "borgerlig" miljö.

Ett annat exempel på ritualer förlagda till medelklassen kan hämtas ur en intervju med journalisten och författaren Monica Strandell. Strandell beskriver grannkontakten under uppvuxten i ett hyreshus i Huddinge som enkel, otvungen och utan formella etikettsregler. Där kunde man springa ut och in hos varandra. "Sen blev det ju chockartat att komma ut bland andra och känna att oj då, nu måste man kunna de där reglerna och veta när man ska skåla och sådant."¹⁰

Själva uppvuxna i hyreshus ifrågasätter vi bilden av ett umgänge som saknade regler eller till och med inslag av ritualer, om än så självklara och naturliga att de var osynliga för oss. De sätt man exempelvis sprang ut och in hos varandra, i vilka sammanhang och vid vilka tidpunkter, byggde naturligtvis på en oskriven regelsamling.

Många exempel på arbetarklassens oskrivna regler kring t.ex. måltider finner man i journalisten och författaren Lilian Ryds skildring *Vi åt aldrig lunch*.¹¹ Möjligt är det enklare för en person som rör sig nedåt i en klasshierarki att ta lätt på det nya sammanhangets regler men det verkar ändå rimligt att tänka sig att varje social miljö har sina regler och ritualer. Att vara nykomling – från landsbygd till stad, från Teheran till Alby, från Skellefteå till Stockholm – är i sig att utsätta sig för osäkerhet.

Hos Annelie Jordahl finner man också exempel på implicit idealisering av arbetarklass, till exempel i beskrivningen av kamraterna till en före detta pojkvän ur medelklassen. Pojkvännen framställs förvisso som en varm och fin kille men kamraterna till honom – även de från medelklassen – beskrivs som odrägliga, otrevliga, arroganta, respektlösa och kvinnoföraktande. Jordahl skriver att deras nedärvda arrogans och ekonomiska tillgångar säkert ledde "till att de fick sina svenska motsvarigheter till Barbie".¹² Fram skymtar tanken att en ung kvinna oavsett klassbakgrund *inte* skulle kunna uppleva samma arrogans, respektlöshet och kvinnoförakt från killar ur arbetarklassen. Kan man av detta dra slutsatsen att Jordahl menar att arbetarkillar är av bättre virke än killar ur medelklassen? Än mer explicit idealiserande är Lilian Ryds framställning. I hennes klassreseberättelse

är arbetarklassens dygder otaliga, till exempel att aldrig framhäva sig själv, sin prestation.¹³ Ryd, numera journalist och författare, tycks fortfarande identifiera sig med arbetarklassen. Möjligen kan hon därigenom tjäna som exempel på en som rest mellan klasser men som aldrig har kommit fram. Detta kan tolkas som ett uttryck för subjektiv klassidentitet. Den inre resenären – det vill säga den subjektiva klassidentiteten – tycks inte riktigt ha hängt med.

OBJEKTIV TILLHÖRIGHET–SUBJEKTIV IDENTITET

Resan som har gjorts i det yttre kan beskrivas i termer av objektiv klasstillhörighet. Den objektiva klasstillhörigheten innebär att klass definieras ur ett strukturellt perspektiv där hänsyn tas till materiella faktorer som inkomst men även socialt statushöjande inslag som utbildning och yrke. Den subjektiva klassidentiteten däremot handlar mer om egna upplevelser och tankar om var man hör hemma. I en nyligen utkommen avhandling diskuterar sociologen Lena Karlsson begreppen objektiv klasstillhörighet respektive subjektiv klassidentitet. Hon påpekar att det inte alltid råder "en överensstämmelse mellan en individs position i det objektiva rummet och den subjektiva känslan av klasstillhörighet. Det är denna *känsla* av klasstillhörighet som utgör klassidentiteten [...]".¹⁴ Hon menar vidare att subjektiv respektive objektiv klass varken kan eller bör betraktas som två i förhållande till varandra skilda fenomen, trots att det kan förekomma betydande skillnader mellan dessa. Känslan av subjektiv klassidentitet skapas inte i ett socialt vakuum, den kan till stor del vara en effekt

av en objektiv klasstillhörighet som t.ex. baseras på yrke. Den subjektiva upplevelsen kan också påverkas av andra förhållanden som klassbakgrund, utbildningsnivå eller nuvarande familjesituation. Lika väl som klassidentiteten kan ses som en effekt av objektiv klasstillhörighet kan den också utgöra en orsaksvariabel till andra förhållanden.¹⁵ Med hjälp av en distinktion mellan en yttre objektiv klasstillhörighet i medelklass, kan alltså den inre upplevda känslan av tillhörighet i arbetarklassen ställas som en lika viktig och verklig variabel.

Karlsson betonar att man bör respektera denna inre upplevelse. I forskning som rör klasstillhörighet framhålls som en viktig poäng att fråga efter subjektiv klassidentitet, att låta informanterna definiera sig själva. Därmed undviker man den stigmatisering som följer av att tillskrivas en klass utifrån yttre klasskriterier. Genom olika exempel visar hon hur den subjektiva klassidentiteten inverkar på olika ställningstaganden, val och handlingsmönster. Här finner man intressanta skillnader mellan resenärer från arbetarklassen som identifierar sig med den medelklass de objektivt sett kommit att tillhöra, och resenärer som identifierar sig med den arbetarklass de har sitt ursprung i. När det gäller kulturella aktiviteter visar sig den subjektiva klassidentiteten vara starkt bestämmande för exempelvis i vilken mån man går på teater.

De klassresenärer som har en subjektiv klassidentitet som arbetarklass går mindre på teater än de klassresenärer som identifierar sig med sin nya medelklass. Intressant nog går de som har både en objektiv tillhörighet och subjektiv identitet i arbetarklassen mer på teater än dessa hemlösa klassresenärer!¹⁶

Hur kan det då komma sig att många

Resande, men kvar på samma plats? "Haust" av Sigrid Valtingojer, 1982.

klassreseberättelser beskriver en till synes oförändrad arbetarklassidentitet? En förklaring kan vara att de som identifierar sig med sin arbetarklassbakgrund ofta har socialistiska sympatier.¹⁷ Man kan kanske tänka sig att de klassresenärer som objektivt sett hör till medelklassen, men inte identifierar sig med denna, uppfattar arbetarklassen som bättre än medelklassen. Att döma av Lena Karlssons resonemang har ideologiska aspekter nämligen också

inverkan på *vilken* klass identifikationen med största sannolikhet tillfaller.¹⁸ Det är alltså betydelsefullt vilka associationer – positiva eller negativa – som följer med de olika klasstillhörigheterna. Om det är så att berättelsen om klassresan färgas av det samhällsklimat den tillkommer i, verkar det rimligt att fundera över vilken generation som format klassreseberättelsens nuvarande kanon.

Långt ifrån alla, men ändå många av

de exempel på klassreseberättelser vi refererat till, är berättade av en generation som var relativt unga och som påbörjade sin klassresa under 1960- och 1970-talen med dess student- och ungdomsuppror, ofta med uttalade vänstersympatier. Kanske är det inte så konstigt att dagens femtio- till sextioåriga klassresenärer har svårt att identifiera sig med sin nuvarande objektiva medelklasstillhörighet. För trettio-fyrtio år sedan kunde många av dem höras skandera "klass mot klass", "bourgeoisien ena feta svin..." osv. Under denna tid ventilerades också tankar om klass som en viktig skilje- och konfliktlinje i samhället.

STOLTHET OCH SKAM

Är det i uppfattningen om klassers oförenlighet och om klass som en konfliktskapande faktor som man kan söka förklaringen till att det både verkar skambelagt och nästintill omöjligt att resa uppåt? Ett ibland outtalat, ibland uttalat budskap är att ränderna aldrig går ur. En gång arbetargrabb, alltid arbetargrabb. En i grunden oförändrad klassidentitet i arbetarklassen är också något som i berättelserna gärna omnämns med stolthet. Stoltheten över ursprunget finns också i berättelser där man med skam och avståndstagande förhåller sig till sina egna tidigare försök att "passera" som tillhörande den medelklass man varit i färd med att tillägna sig. Sådana "svek" mot ursprunget tar man nu avstånd ifrån.¹⁹ Man kan lätt få associationer till att klassresan utgör en sorts modern hjälteberättelse.

En fråga vi ställt oss när vi reflekterat kring hemlöshetstemat i de olika klassreseberättelserna, är i vilken mån det är tillåtet att känna sig som hemma. Det

framstår nästan som skuldbelagt att omnämna sig som en resenär som kommit fram, som en som faktiskt förändrat både sin yttre objektiva klasstillhörighet och sin inre subjektiva klassidentitet. Allra tydligast kommer detta till uttryck i två av Jordahls intervjuer, där hon ifrågasätter de intervjuades egna upplevelser av klassidentitet.

Den ena rösten tillhör författaren Ulla Bolinder, som i mötet med Jordahl gör motstånd mot att karakteriseras som arbetarklass. Hon vill inte heller gå med på att hennes skrivande etiketteras som sociala skildringar eller klasskildringar. Det framstår som om Bolinder vill att den egna uppväxten i ett arbetarhem och nuvarande födkrok som lokalvårdare ska ses som ointressant, hon vill rätt och slätt bli betraktad som författare. Den andra författaren med arbetarbakgrund som Jordahl samtalar med är poeten och AMS-byråkraten Ragnar Thoursie. Thoursie påminner i sina uttryck och påståenden mycket om Bolinder. På en direkt fråga, eller påstående, om hur han trots sin arbetarbakgrund kunnat känna tillit till sitt eget skrivande, svarar han att diktandet är en personlig begåvning som inte har med klass att göra. Han tycks alltså, liksom Bolinder, avvisa klass som en del av författaridentiteten.

Som läsare kan man inte låta bli att undra över vad som händer i Jordahls möten med Bolinder och Thoursie, framför allt i mötet med Bolinder där Jordahl beskriver ett efterspel i form av ett argt brev från författarinnan. I Bolinders vrede tolkar Jordahl in skamkänslor över den egna klasstillhörigheten. Jordahl tänker sig att män ur arbetarklassen är stolta över sin klasstillhörighet medan kvinnor från samma klass "hukar under en gran".²⁰ Det är möjligt att det ligger något i Jordahls

tolkning av Bolinders känslouttryck men man kan också läsa Bolinders ilskna reaktion som rättmätig. Hennes önskan är att "bara" få vara författare, men Jordahl vill med bestämd hand fösa in henne i en social kategori. När detta inte enkelt låter sig göras tillskrivs Bolinder en skam som ingen utomstående rimligtvis kan veta om hon känner.

Jordahls hantering av en motsträvig Ulla Bolinder kan kanske ses som en illustration över svårigheten att hävda rätten att få slippa identifieras via ett klassraster. Vikten av att människor själva får beskriva sin upplevelse av klassidentitet har nämnts tidigare i artikeln, då med hänvisning till att det kan finnas en stigmatisering i att tillskrivas en klasstillhörighet som utgår från yttre objektiva klasskriterier. Det torde inte vara mindre stigmatiserande att tillskrivas en inre oförändrad klasstillhörighet baserad på t.ex. ursprung.

DET FINNS ANDRA BERÄTTELSE...

Ett underliggande budskap i klassreseberättelsens kanon är att det finns en evig berättelse om klassresan, att klassresan ser likadan ut i alla tider och alla sammanhang. Detta menar vi kan ifrågasättas. Vi själva är uppvuxna med egna och andras föräldrars berättelser om klassresor och dessa beskrivningar avviker på flera punkter från de mest framträdande dragen i det som Jonsson sammanfattar som klassreseberättelsens kanon.²¹ Saknas gör till exempel den känsla av hemlöshet, dåligt självförtroende och skam som ofta sägs förekomma. I de berättelser vi vuxit upp med har fokus istället legat på att ansträngningar burit frukt och på glädjen över att ha fått utbilda sig liksom följdena av detta, till exempel i form av bättre mate-

riella levnadsvillkor. Saknas gör också en idealisering av de villkor man vuxit upp under. Dessa berättelser uttrycker inte heller kluvenhet inför den nya klasstillhörigheten. Kort sagt tycks man känna sig hemma i sin nya klass. Liknande berättelser kan man finna skrivna av deras generationskamrater. Ett exempel är Gösta Vestlund född 1913, som börjar sitt liv som barn till en ensamstående mor men som tack vare stöd från en faster kan utbilda sig till lärare och som sedan går från att vara folkhögskolelärare till folkhögskoleinspektör vid Skolöverstyrelsen och ledamot i Statens råd för samhällsforskning. Vestlund verkar i sin framställning vara rätt så tillfreds i rollen som klassrese-när. Hemlöshetskänslan, som beskrivits som en framträdande ingrediens i klassresenärens berättelse, lyser med sin frånvaro. Vid ett tillfälle i sin berättelse tar Vestlund upp bakgrunden som problem, han beskriver hur han ibland kunde tvivla på sin förmåga. Detta kopplar han dock inte samman med sin klassbakgrund. Istället associeras den ibland sviktande självkänslan till att han var född utanför äktenskapet.²²

KLASS SOM ESSENS

Vad kan talet om hemlösheten vara uttryck för? I enlighet med det resonemang vi för ovan om ideologiska påverkansfaktorer tänker vi oss att den generation som formulerat klassresans nuvarande kanon har gjort det utifrån socialistiska sympatier. En utkomst av detta skulle kunna vara uppfattningen att sanningen bäst ses underifrån och en tendens att idealisera arbetarklassen och att måla medelklassen med mer föraktfulla penseldrag. Makt förknippas med de andra, ser du inte värl-

den underifrån ser du inte klart (värt att notera är att den samtida kvinnorörelsen i mångt och mycket intagit samma ståndpunkt). Detta är ett väl etablerat tänkesätt och på intet sätt orimligt. Dit hör också uppfattningen att en individs position i samhället också är dess position i den makthierarki klassamhället utgör. Frågan är då varför det i klassreseberättelsens kanon framstår som svårt att identifiera sig med den position man faktiskt erövrat och verkar ifrån?

I hävdandet av hemlöshet beskrivs istället resenären som aldrig kommer fram, och klassidentiteten framstår därmed närmast som en essentiell egenskap. Även de resenärer som berättar om egna svek mot ursprungsklassen landar i att hävda sin oförändrade arbetarklassidentitet. Identitetshävdandet framstår som lite märkligt i en tid då andra sociala kategorier diskuterar en mer mångdimensionell förståelse av identitet och där enkla, homogena och oföränderliga gruppstillhörigheter problematiserats – vi syftar här t.ex. på diskussioner om konstruktioner av kön och etnicitet. Följer man sådana resenärar kräver förståelsen av klass att olika makt- och identitetsordningar tänks som interagerande, så t.ex. klass i förhållande till kön, etnicitet, sexualitet, ålder, etc, kort sagt i termer av intersektionalitet.²³ Detta tycks dock inte gälla för arbetargrabben. Här står istället identiteter mot varandra, klass mot klass. Är det mot bakgrund av en sådan förment oförenlighet som de klassessentialistiska tendenserna ska förstås? Man förhåller sig till klass internaliserad som en skilje- och konfliktlinje. I ett sådant skilje- och konfliktperspektiv verkar identiteterna vara oförenliga. Man kan inte säga att man har kommit fram. Innerst inne och egentligen är man fortfarande en arbetargrabb.

HEMLÖSHET OCH MAKTHIERARKI

Spelar det någon roll om klassresenären kommer fram eller ständigt känner sig hemlös? Ur individens perspektiv gör det kanske inte det men enligt vår mening ligger det nära till hands att tänka sig situationer när klassresenären som aldrig kommit fram, genererar en makthierarkiproblematik.

Med klassresan brukar följande materiella förbättringar och även viss förändring av status. Somliga klassresenärer har också kommit att verka i makthierarkier på olika nivåer, till exempel inom kultur- och utbildningssfär eller näringsliv. Det är naturligtvis inte något problematiskt med att känna solidaritet med dem som objektivt sett fortfarande tillhör den arbetarklass man har sin bakgrund i. Vad vi tänker oss kan bli problem är ifall man objektivt sett gjort en klassresa som lett till någon form av makthierarki men i sin subjektiva identitet uppfattar sig vara arbetarklass, till den grad att man underlåter att identifiera sig med den makt man faktiskt innehar och utövar. Talet om klassresa och hemlöshet får då en retorisk betydelse, som fördunklar det faktum att man utövar makt.

NOTER

¹ Flygt 2002, s. 309.

² Trondman 1994, s. 354.

³ Molin & Ågren 1991, s. 8.

⁴ Ambjörnsson 1996, s. 80.

⁵ Munkhammar 1998, s. 257, Ambjörnsson 1996, s. 94–95.

⁶ Jonsson 2001, s. 292.

⁷ Dessa skildringar beskriver alla en klassresa uppåt, vilket är den riktning man gärna associerar till klassresefenomenet. Klassresan åt andra hållet är i sig intressant att diskutera men är inte i fokus i denna artikel.

⁸ För exempel se, <http://web2.hsv.se/publika->

- tioner/analyser/2005/analys_051006.pdf, hämtat den 25 oktober 2005.
- ⁹ Jordahl 2003, s. 58.
 - ¹⁰ Monica Strandell refererad i Molin & Ågren 1991, s. 169.
 - ¹¹ Ryd 2004.
 - ¹² Jordahl 2003, s. 78.
 - ¹³ Ryd 2004 passim.
 - ¹⁴ Karlsson 2005, s. 19.
 - ¹⁵ Ibid 2005, s. 20f.
 - ¹⁶ Ibid 2005, s. 168f.
 - ¹⁷ Ibid 2005, s. 120.
 - ¹⁸ Ibid 2005, s. 36.
 - ¹⁹ Se t.ex. Ambjörnsson 1996, s. 31.
 - ²⁰ Jordahl 2003, s. 71.
 - ²¹ Jonsson 2001, s. 292. Jonsson nämner även att stolthet över att ha lyckats förekommer i klassresberättelser men detta framstår inte som präglande för helheten.
 - ²² Vestlund 1998, s. 162.
 - ²³ Crenshaw 1993.

Litteratur

- Andersson, Gunder, 1980. *Komma ifatt*. Stockholm: Norstedts.
- Ambjörnsson, Ronny, 1996. *Mitt förnamn är Ronny*. Stockholm: Bonnier.
- Crenshaw, K.W., 1993. "Beyond Racism and Misogyny: Black Feminism and 2 Live Crew." I: Matsuda M.J.; Lawrence III C.R.; Delgado, R. & Crenshaw, K.W. (eds.), *Words That Wound: Critical Race theory, Assaultive Speech, and the First Amendment*. Oxford: Westview Press.
- Flygt, Torbjörn, 2002. *Underdog*. Stockholm: Bilda förlag.
- Johnson, Eyvind, 1992. *Romanen om Olof*. Stockholm: Bonniers.
- Jonsson, Kjell, 2001. "Att berätta klassresan." I: Eskilsson, Lena & Fazlhashemi, Muhammad (red.), *Reseberättelser: Idéhistoriska resor i sociala och geografiska rum*. Stockholm: Carlssons.
- Jordahl, Annelie, 2003. *Klass – är du fin nog?* Stockholm: Atlas.
- Karlsson, Lena, 2005. *Klasstillhörighetens subjektiva dimension: Klassidentitet, sociala attityder och fritidsvanor*. Umeå: Sociologiska institutionen Umeå universitet.
- Lo-Johansson, Ivar, 1957. *Författaren: självbiografisk berättelse*. Stockholm: Bonniers.
- Munkhammar, Birgit, 1998. *En piga läser: Kritik och litterära reflexioner*. Stockholm: Rabén Prisma.
- Molin, Kari & Ågren, Britt, 1991. *Klassresan*. Malmö: Alfabeta.
- Ryd, Lilian, 2004. *Vi åt aldrig lunch*. Stockholm: Dialogos.
- Trondman, Mats, 1994. *Bilden av en klassresa. Sex-ton arbetarbarn på väg till och i högskolan*. Stockholm: Carlssons.
- Vestlund, Gösta, 1998. *Klassresa utan kupébyte: Några livsminnen*. Stockholm: CKM.

SUMMARY

*The Traveller that Never Arrived
– the Theme of Being Homeless in Narratives
of Travelling Between Classes*

The articulation of homelessness is a recurrent theme in late 20th century narratives of travels between classes – whether in academic dissertations, autobiographies or in the literary genre. Travellers of an elder generation not only seem to have arrived, but they also seem to be more content with having travelled. This difference is analysed in terms of subjective class identity – concerning one's own thoughts and experiences of belonging, and objective class identity – as defined from a structural perspective and concerned with material factors like income, but also with factors such as status stemming from education and/or profession. We identify the late 20th century traveller's problem of arrival and experience of seemingly impossible class identification with an era marked by political ideas of class struggle. Further, we suggest that having a subjective identity as being of the working classes, simultaneously as objectively having travelled between classes, may result in problems concerning the use of power. When being situated in a position of power, the subjective identity might come to work as a rhetorical device, to the extent that it obscures the fact that one both possesses and exercises power.